

Марияна Парзулова (Бургас)

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ДВУКОМПОНЕНТНАТА ИМЕННА СИСТЕМА В БЪЛГАРСКАТА АНТРОПОНИМИЯ

Изследването се осъществява на базата на материал, ексцерпиран от книгата на П. Петров “По следите на насилието” (Петров 1972), която представя документален материал, отразяващ процеса на ислямизация на българите по времето на турското робство. Това са предимно списъци с имена на българи, намерили място в различни регистри, протоколи на кадии, списъци на скотовъди, актове за покупко-продажби и владения на имоти, т.е. документи, които са извлечени от “Турски извори за българската история (1964, 1966), “Турски документи за македонската история” (1951) и други източници, удостоверяващи процеса на помохамеданчване по българските земи.

Направените наблюдения дават основание да се потвърди изказано вече становище в ономастиката, че “през средновековието и по време на османското владичество се е използвала двукомпонентна система, която показва известно разнообразие“ (вж. Ковачев 1987, 154). Като доказателство на казаното ще бъде и създадената класификация, която представя една изключително богата двукомпонентна система за назоваване на лицата по някои признаци.

Наблюденията показват, че след ЛИ присъства: **1) бащиното име**, тип Ботьо Никола; **2) определението ‘син на ...’**; **3) прякор**, тип Апостол Дренката; **4) прозвище**, което може да е: *а) по етнически произход*, тип Петко Гърчето; *б) по професия, занятие*, тип Желязко Ковача ; **5) определение, уточняващо местопроизхода на лицето**, срв. типа Недю от Ботров; **б) прилагателно от бащино)майчино име + суф. -ов, -ев, -ски, -ин**, тип Иван Димов, Енчо Митев, Стоян Дойчин, Горан Станчовски. Необходимо е да се отбележи, че с някои от тези суфикси могат да се образуват родови и фамилни имена, които имат за основа

прозвище или прякор.

Прякорите и прозвищата означават измислено име, прибавяно най-често допълнително към личното име на отделен човек (Дяков 1998, 28). От личните имена прякорите се отличават по степента на експресивната си преносна характеристика, в резултат на което влизат в обсега на собствените имена (Дяков 1998, 29). Някои отъждествяват прякор и прозвище. Разлика между тях има, и то съществена. “Прякорът е наименование, свързано с характерните белези на някой, измислено за присмех, подигравка, с което той става известен, замества собственото му име” (вж. при Ковачев 1987, 161). Прозвището “е название, дадено някому, отразяващо някоя негова отличителна черта, особеност, което се прибавя към собственото му име” (Ковачев 1987, 161)

Общото между прякорите и прозвищата е, че възникването и използването им имат за цел основно да конкретизират личността, да я индивидуализират, за да я отличат от останалите членове на социалната група. Прякорите и прозвищата са свързани с процеса на преназоваване. Прякорът идва впоследствие и съдържа в себе си оценка на социума, в който лицето живее. В основата на прякора обикновено са физически или морални особености, напр. Куция, Дебелия. Прозвището преназовава, без да уязвява лицето, и най-често е свързано с професията или местопроизхода му, напр. Свиная, Циганина (Виденев 1996, 41).

Ще бъдат разгледани поотделно всеки един от посочените по-горе типове двукомпонентни именни системи. Голямото им разнообразие свидетелства, че в периода на турското робство е била налице мисълта за идентификация на личността сред останалите в населеното място, и затова като маркер за индивидуализация са се прибавяли към ЛИ името на бащата (по-рядко на майката), прякори, прозвища, уточняване месторождението на лицето или неговата етническа принадлежност. Прави впечатление, че в отделните области на страната е бил използван приблизително един и същ начин за различаване на жителите помежду им от едно и също населено място, напр. в средата на XVI век в Родопите двукомпонентната именна система е представена от ЛИ + бащино име, напр. в някогашната каза (от тур. ‘околия’) Разлог, в чиято територия са влизали няколко села, които днес съставляват част от Благоевградски окръг, лицата са били представяни по следния начин, вж. в с. Кромида, дн. Петричко, напр. Никола Добри, Тодор Димитри,

Иван Пандо, Райко Калоян, Никола Калоян, Калчо Никола, Стано Стоян, Пейо Стоян, Койо Димо, Иван Димо, Констандин Радко, Калко Радко, Стано Мирко, Дука Стано. По този модел са образувани и имената на жителите от съседните села – с. Бабяк и с. Якорида (дн.Якоруда), село Бачево, село Мехомия, срв. Вълкан Стойко, Богдан Стоян, Тодор Слав, Къню Радул, Христо Лазар, Пею Бойко, Кою Тодор, Стойко Костадин, Петко Райко, Койчо Велчо, Петко Пейо. Същата двукомпонентна именна система е била характерна и за другите области на страната. Това е продължило и през следващия – XVII век. Срв. напр. в тогавашния град Гечкенджи , дн. с. Изворово, Търговишки окръг, където в списъка, включващ около 116 души, приели исляма, има само трима, чиито лични имена са придружени от прозвища – Златан аргат (вторият компонент е написан с малка буква, т.е. още не се е осъзнавал като име), Радул Влаха, Димо Пришелец. Всички останали са с две имена, като второто име е прозвище. Същото важи и за с.Болу късък (дн. с. Драгановец в Търговско), както и за с.Конак, където от приблизително 90 потурчени българи само на четирима второто име е представено от прозвище (Герги Влаха, Тодор Пришелец, Гане Пришелец) и прякор (Герги Хаймана) (вж. Петров 1972, 268–269). С други думи, през този период – до края на XVII век много рядко като втори компонент в именната система на българина е присъствало прозвище или прякор. Всички списъци с имена на ислямизирани българи дават представа за българската антропонимична система като двукомпонентна, включваща, с много малко изключения, две имена: първото – собствено на лицето и второто – лично име на бащата.

Наблюденията върху ексцерпирания материал показват, че доста по-късно – в началото на XVIII век се появяват и модели на именни системи, в които вторият компонент е представен от прякор, прозвище или притежателно прилагателно със суфикс -ов, -ев, -ски, -ин, като тези суфикси се прибавят към личното име на бащата, а в някои случаи и на майката. Срв. списък с имена на българи от с. Райково (дн. квартал на гр. Смолян), които според съществуващите документи се бунтували, безпокояли властта и пречели на помахамеданчването на родопското население (вж.Петров 1972, 284–285). Райковските първенци не се отказвали от вярата си, за което всички са били избити по най-жесток начин. Според посочените данни това е станало на 8 юли 1720 г. Списъкът с имената на тези героични мъже се оказва един ценен извор

за изследване от антропонимичната наука. Той е свидетелство, че през този период е съществувало голямо разнообразие на модели на именна система у българите и е една илюстрация на общоизвестния факт, че по-богатите и по-напредничавите българи са осъзнали необходимостта от име, по което те да се разграничават от останалите в своята социална група. Включените имена могат да бъдат класифицирани на базата на втория по място компонент след личното име на неговия притежател по следния начин:

1. Имена със суфикс -ов, напр. Наум Павлов, Руско Смилянков, Стоил Горанов, Витан Дойчинов, Гочо Проданов, Манол Върбанов, Цветко Стоилов.

2. Имена със суфикс -ев, напр. Вълчо Бойчев, Лазар Райчев, Ангел Митрев, Гроздан Станчев, Ено Митев

3. Имена със суфикс -ин, напр.: Стоимен Марудин, Милуш Милкин, Дечо Тинкин

4. Имена с наставка -овски/-ски: Велко Шипковски, Ташо Косилски, Хубен Буковски, Дорю Беровски, Петко Чиповски

5. Имена с прозвищна основа: с прозвище по занятие (Желязко Ковача) и с прозвище по произход (Петко Гърчето, Алтун Влаха).

6. Имена с прякор в основата – Грудю Яребицата, Апостол Дренката, Колю Зайчето

Тази класификация е доказателство, че все още в българската антропонимична практика няма единство в представянето на имената и “лутанията” са били в различни посоки.

Оказва се, че българската двукомпонентна именна система се характеризира с голямо разнообразие и е представена от :

1. *ЛИ + ЛИ на бащата*, тип: Недялко Петко, Радослав Димо, Рачо Тодор, Петко Койчо, Кръстьо Бончо, Петко Стоян, Цветко Неделчо, Стефан Стоян, Васил Иван, Недю Стоян, Васил Пейо, Никола Къно, Драган Добре, Михо Стано.

2. *ЛИ + притежателно прилагателно от ЛИ на бащата + суф. -ов*, тип Наум Павлов, Стоян Горанов, Гочо Проданов, Цветко Стоилов, Илко Витанов, Първан Михов, Манол Върбанов, Иван Димов, Згуран Найденов, Витан Дойчинов.

3. *ЛИ + притежателно прилагателно от ЛИ на бащата + суф. -ев*, тип Енчо Митев, Рачо Райчев, Вълчо Байчев, Таню Вълчев, Гроздан Станчев, Иван Добрев.

4. *ЛИ + прякор*, тип Грудю Яребицата, Митрю Гушера, Колю Зайчето, Апостол Дренката, Пею Дармона, Еню Сурото.

В първите три имена вторите им компоненти са образувани от прякори. С. Георгиев определя този тип имена като прозвища, в основата на които стоят названия на животни. Те са “придобили преносно значение не само по силата на категориалното си преосмисляне, но и като нарицателни с признаково значение (характеристични имена), т.е. с известен алегоричен смисъл на обобщени названия за лица според техни нравствени, обществено значими или индивидуално отличителни качества” (Георгиев 1978, 90). За този тип имена С. Георгиев казва, че при тях алегоричното обобщение има яркостта на образ с непосредствена изобличителност или проницаемост. В основата на следващите три имена лежат прякори, които имат експресивно значение. Всички те са членувани. Думите на С. Георгиев, че определеността е задължителен признак на собствените прозвищни имена, важат и за прякорите, срв.:”В повечето случаи прозвищата по произход са обикновено нарицателни имена и тъкмо членуването им е онзи морфологичен и семантичен фактор, който ги въвежда чрез индивидуализиращата функция на членната морфема в редиците на собствените имена. Членуването е единственото морфологично явление, което съпътства процеса на семантичното преобразуване на нарицателни съществителни имена в собствени прозвищни, затова можем да ги смятаме в известен смисъл като словообразователно средство” (Георгиев 1978, 86).

5. *ЛИ + ЛИ на бащата + суф. -ски*, напр.: Дечо Руменовски, Саво Грудевски, Петко Грудински, Гитю Косовски, Дорю Беровски, Горан Станчовски

6. *ЛИ + прякор на -овски*, напр.: Ралю Лещовски, Милян Глуховски, Митю Муховски, Атанас Котковски

7. *ЛИ + ЖЛИ + суф. -ин*, тип Стоян Дойчин, Дечо Тинкин

8. *ЛИ + ЖЛИ + суф. -ин + суф. -ски*, тип Русин Марински, Дечо Марински, Илия Ружински

9. *ЛИ + прозвище по етническа принадлежност*, напр. Петко Гърчето, Алтун Влаха

10. *ЛИ + название на населеното място* (описателно название), тип Недю от Ботров, Бранко от Вишоград

11. *ЛИ + прозвище по професия, занятие*, Стоян аргат, напр.: Желязко Ковача, Рад Баничар, Стоян Чобан, Никола бостанджи.

Изключително голямо е изобилието на прозвището *аргат*, напр.: Иван аргат, Калчо аргат, Недю аргат, Никола аргат; второ по честотност заема прозвището *чобан*, срв.: Братой чобан, Рад чобан, Петър чобан; следващо по честотност е прозвището *говедар*, тип: Иван говедар, Марко говедар, Радомир говедар, Пано говедар.

Като примери за имена, образувани по модела *ЛИ+прозвище по професия, занятие* могат да служат и следните имена: Стоян бостанджи, Първан мелничар. За този тип имена С. Георгиев пише, че тези прозвища водят началото си от периоди, когато значението им като нарицателни имена е било реално значение на обикновени приложения към собствени официални имена, които могат да се срещнат и днес (Георгиев 1978, 90).

12. Имена, образувани от *ЛИ + определението 'син на ...'* напр. Костадин, син на Марко. Такива определения, които изпълняват функциите на бащини имена, присъстват в турски регистри от края на XV век (между 1497 и 1502 г.). Те се носят от българи мохамедани в Западните Родопи, което свидетелства за тяхното скорошно ислямизиране, срв.: *Шехабедин, син на Вълко* от с. Зърнево; *Хамза, син на Рад*; *Карагъоз, син на Добри*, от с. Раянов; *Муса, син на Стано* от с. Петрово, *Ширмед, син на Райко*; *Мехмед, син на Димо*; *Балабан, син на Тодор*; *Мурад, син на Стайко*; *Али, син на Димо*; *Ширмерд, син на Райко* (Петров 1972, 168).

13. Имена, образувани от *ЛИ + определението 'син на Абдулах'*. Към тази група спадат имената на помохамеданчени българи, приели исляма в средата на XVI век. Доказателство за това, че са българи, е презимето Абдулах. Известно е, че при ислямизирането винаги е била прилагана формулата “турско лично име +син на Абдулах” (вж. при Цанков 1996, 98), тип *Рахман, син на Абдулах*; *Хасан, син на Абдулах*; *Бурхан, син на Абдулах*; *Огурлу, син на Абдулах*; *Ферхад, син на Абдулах*; *Ахмед, син на Абдулах* (Петров 1972, 227). Абдулах е заменило “невернишкото” бащино име на ислямизираните българи. В българската антропонимна система е навлязло чуждо антропонимно основание, известно в арабската ономастика като *куня* (кунyah), според която имената могат да бъдат истински и неистински (пожелателни). Всъщност именните конструкции от типа *Хюсеин, син на Абдулах* означават пожелание, т.е. Хюсеин да бъде като сина на действителния Абдулах, бащата на пророка Мохамед (Цанков 1996, 99).

14. *Женско-лични имена по личното име на мъжа*, тип вдовицата Милковица.

Присъстващите сред документите списъци красноречиво свидетелстват за това, че няма единство в начина на идентифициране на жената. Като доказателство могат да се посочат примери, в които жените са представени с личните им имена, тип вдовицата Влада, вдовицата Тодора, вдовицата Вела, вдовицата Стана, вдовицата Калина, вдовицата Злата, в други случаи жената е идентифицирана чрез името на съпруга си, напр. вдовицата на Стойко, вдовицата на Алекси, жена на Добри, жена на Мильо, жена на Тодор, а в трети – описателно – вдовицата Стоя, жена на Добри; вдовицата Добра, жена на Мильо. Понякога определянето на самоличността им се осъществява и по мъжколично име, напр. Богданица, т.е. жената на Богдан, вдовицата Милковица – жената на Милко.

Представените в настоящата работа типове имена свидетелстват за богата двукомпонентна именна система на българите в периода на турското робство.

Необходимо е да се отбележи, че двойна именна система съществува и в македонската ономастична практика. Тя е въведена с цел да се отличава от днешната българска именна система, която е трикомпонентна. Именната система на македонците е предмет на друго проучване.

В заключение може да се каже, че създадената класификация е по същество илюстрация на типовете родофамилни имена на българите и на начините на тяхното възникване. В перспектива всеки един от тези начини би могъл да бъде изследван както от морфологично, така и от семантично гледище.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Виденов 1966:** М. Виденов. Към антропонимните проблеми на някои нови имена. – В.: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. том I, Велико Търново, ИК "Знак'94", 1996, 35–42
- Георгиев 1978:** С. Георгиев. Собствените прозвищни имена. – В: Помагало по българска морфология. Имена. София, 1978
- Дяков 1998:** Т. Дяков. Имена и хора. Прякори и прозвища в с. Мартен, Русенско. Русе, 1998
- Ковачев 1987:** Н. Ковачев. Българска ономастика. изд. "Наука и изкуство", С., 1987

- Петров 1972:** П. Петров. По следите на насието. изд. "Наука и изкуство", С., 1972
- Цанков 1996:** К. Цанков. Името Абдулах в историята на българската именна система. – В: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. том. II, Велико Търново, ИК "Знак'94", 1996, 95–100